

DOI 10.26886/2520-7474.3(61)2024.2

UDC: 1:930.1

**THE LOGIC OF HISTORICAL CAUSALITY:
IS PHILOSOPHICAL REFLECTION NECESSARY?**

Oleg Karlov, Senior Lecturer

e-mail: karlov2811@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0004-1045-5858>

Military Institute of Tank Troops, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

The target priority of almost every field of scientific activity is to achieve the simplest and at the same time convincing mechanism for explaining the internal logic and cause-and-effect relationships in the field of its subject profile. Historical science is no exception to the outlined general rule: it also seeks to identify the most concise and preferably linear algorithms of historical procedurality. The need for such a target benchmark is due to the desire to provide the field of knowledge about history with the most objective and unbiased format, which is fully subject to scientometric formalization and verification. This thesis can also be stated in the reverse sequence: if the field of knowledge is not subject to scientometric formalization and verification, then its objectivity and impartiality, and at the same time its scientific status, are under a big question mark.

But what if the subject area is a complex systemic object of an open type that cannot be correctly formalized by linear extrapolations and simplified interpretative models? And the sphere of historical knowledge, by the way, is just such a systemic object of an open type. Undoubtedly, reductionism is an integral attribute of the cognitology of any subject profile, but it is necessary to understand the limits within which reductionism is acceptable for the perception of realities and effective for their assimilation.

Going beyond these limits automatically denies the scientific status of knowledge, giving it distinct mythological features. In order for historical science not to fall into this trap, it needs to resort to the services of philosophical reflection more often. Involving the interpretative and argumentative resources of philosophy will bring it as close as possible to the goal of semantic, semantic and causal demarcation of historical reality - especially in the context of factors of free will and the role of the individual in history.

Keywords: *cause-and-effect relationships, internal logic of historical process, features and patterns, reflection, determinism, personal factor in history.*

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Карлов Олег Юрійович, Логіка історичної каузальності: чи потрібна філософська рефлексія?/ Військового інституту танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Київ, Україна.

Цільовим пріоритетом практично кожної сфери наукової діяльності є досягнення максимально простого й водночас переконливого механізму пояснення внутрішньої логіки та причинно-наслідкових зв'язків у сфері свого предметного профілю. Історична наука не є винятком із окресленого загального правила: вона так само прагне виявити максимально лаконічні й бажано лінійні алгоритми історичної процесуальності. Потреба такого цільового орієнтира обумовлена бажанням надати сфері знань про історію максимально об'єктивного й неупередженого формату, який повною мірою підлягає наукометричній формалізації та верифікації. Цю тезу можна викласти і в реверсній послідовності: якщо сфера знань не підлягає наукометричній формалізації та верифікації, то її

об'єктивність і неупередженість, а разом із тим і науковий статус опиняються під великим знаком запитання.

Але як бути, коли предметна сфера є складним системним об'єктом відкритого типу, який не підлягає коректній формалізації за рахунок лінійних екстраполяцій і спрощених інтерпретативних моделей? А сфера історичного знання, між іншим, є саме таким системним об'єктом відкритого типу. Безперечно, редукціонізм є невід'ємним атрибутом когнітології будь-якого предметного профілю, але потрібно розуміти ті межі, в яких редукціонізм є прийнятним для сприйняття реалій і ефективним для їх засвоєння. Вихід за ці межі автоматично заперечує науковий статус знання, надаючи йому виразних міфологічних ознак. Щоб історична наука не потрапила в цю пастку, їй потрібно частіше вдаватися до послуг філософської рефлексії. Залучення інтерпретативних та аргументаційних ресурсів філософії максимально наблизить до мети смислової, значеннєвої та причинно-наслідкової демаркації історичної дійсності – особливо в контексті факторів свободи волі та ролі особистості в історії.

Ключові слова: *причинно-наслідкові зв'язки, внутрішня логіка історичної процесуальності, особливості й закономірності, рефлексія, детермінованість, особистісний фактор в історії.*

Актуальність. Виразною тенденцією історичного знання (як історичної епістемології, так і гносеології та когнітології) сучасного ґатунку є перехід від фактографічної до фактологічної парадигми. Такий, на перший погляд неістотний перегляд пріоритетів, насправді призвів до тектонічних зрушень у напрямі від констатаційного до інтерпретативного підходу, в межах якого пріоритетного значення набуває філософська рефлексія історичної каузальності.

Виклад основного матеріалу. Ханна Арендт влучно зауважила, що на ідею історичної правди завжди чатує декілька підступних небезпек – *по-перше*, фактографічна (епістемологічна та гносеологічна) невизначеність; *по-друге*, в багатьох прикладних кейсах несумісність фактографії та фактології; *по-третє*, політична ангажованість історичних вердиктів і, як наслідок, «хвороба повсякчасного переписування історії» [1]. А оскільки розв'язування зазначених проблемних вузлів – справа не з простих, то теоретико-концептуальний супровід історії часто вдається до хитрощів у формі раціоналізації та псевдо раціоналізації.

Однак треба розуміти, що в абсолютній більшості випадків раціоналізація супроводжується редукціонізмом, спрощенням реальної картини світу (чи її окремих сегментів), зведенням складної дійсності до її секвестрованих версій. Це – об'єктивна, закономірна й практично неусувна передумова сприйняття складної дійсності обмеженими пізнавальними ресурсами людини. Іншими словами, це – та ціна, яку як окрема людина, так і людство в цілому змушені сплачувати за відносно коректне, комплексне, багатоманітне сприйняття буттєвих реалій.

Історична когнітологія завжди зазнавала відчутного тиску з боку представників об'єктивістської парадигми, сутність закидів якої полягала в «необхідності максимального дистанціювання від суб'єктивістських та неістотних факторів історичної процесуальності», оскільки, на думку об'єктивістів такі фактори є або *епіфеноменами* – тобто похідними від фундаментальних історичних детермінант, або чимось на кшталт *sui generis* – тобто автономними в своїй своєрідності, яка не в змозі здійснити значущий вплив ні на історію в цілому, ні на її окремі прикладні кейси.

В основі такого рафіновано об'єктивістського підходу – намагання вибудувати алгоритм абсолютного детермінізму, покликаного

забезпечити виразність причинно-наслідкових зв'язків історії, лінійності історичного процесу, його передбачуваності й прогнозованості. Перевага алгоритмізації очевидна: вона полягає насамперед у принциповій можливості не лише виявити функціональну траєкторію явищ і процесів, а й подати її в наукометричній формі, яка дозволяє здійснити коректні порівняння за шкалою більше / менше, краще / гірше тощо. Тому така мотивація цілком зрозуміла й навіть заслуговує на схвалення, але вона не є апіорним підтвердженням наукової коректності цього світоглядного підходу. Більше того: вона навіть не доводить принципову можливість виходу на рівень алгоритмів абсолютного детермінізму?

Чому не доводить? Тому, що навіть у природничих науках можливість коректного прогнозування подій і передбачення тенденцій істотно блокується явищами на кшталт *ефекту метелика*, згідно з яким навіть неістотна причина на практиці призводить до непропорційно значних (масштабних, фундаментальних, тектонічних) наслідків, що стає на заваді жорстко детерміністичним моделям пояснення подій, явищ і тенденцій. На відміну від предметної сфери природничих наук, у кластері гуманітарних досліджень ситуація значно складніша з огляду на низку додаткових, скажімо так, «факторів ризику».

Передовсім ідеться про те, що людське суспільство – це системний об'єкт відкритого типу. Тут маємо справу одразу з двома істотними викликами на адресу детермінізму.

По-перше, система складається з елементів, взаємодія яких завжди відбувається на принципах холізму й емерджентності – себто сума потенціалів елементів утворює не арифметичну, а в тій чи іншій мірі геометричну, більшу за арифметичну прогресію. Це в тому разі, якщо елементи взаємодіють на взаємопотенціюючих принципах. Однак вони можуть взаємодіяти і на взаємопоглинаючих принципах, тоді

доводиться мати справу навіть не з нульовим, а з від'ємним результуючим ефектом. А найскладніше те, що практично неможливо апіорі визначити, в якій мірі, наскільки спрацює геометрична прогресія.

По-друге, людське суспільство є не просто *системним*, а ***відкритим системним об'єктом*** – тобто на додаток до взаємодії елементів на принципах геометричної прогресії ця система зазнає перманентного впливу ззовні у формі чиїхось інтересів, намірів, візій, явищ, процесів, тенденцій тощо. Ця особливість дає підстави багатьом дослідникам відрекомендувати людське суспільство хаотичною системою, яка принципово неспроможна до того рівноважного стану, за якого з'являється реальна, а не профанативна можливість хоча б для попередніх наукових узагальнень, не кажучи вже про побудову жорстких детерміністичних моделей інтерпретації і прогнозування.

Утім, чи не найбільша загроза на адресу перспектив формування несуперечливої логіки історичної каузальності надходить від фактора, який окреслюється словосполученням «свобода волі»: йдеться про практично неусувний важіль перманентного впливу на історичну процесуальність у форматі реалізації цільових пріоритетів як окремих індивідів, так і спільнот, соціумів, країн, народів і людства цілому. Між іншим, цей важіль функціонує латентно, безперервно, в онлайн режимі.

В чому сутність труднощів вичерпного аналізу цієї специфіки? Вона полягає в тому, що такі цільові пріоритети є наслідком багатьох причин: історичних, соціокультурних, ментальних, аксіологічних, етичних, конфесійних, демографічних тощо. А крім того, значущість наведених чинників є не фіксованою, не інваріантною, а конкретно-історичною – тобто для одних випадків (часів і народів) пріоритетне значення мають одні фактори, а для інших можуть мати зовсім інші. За таких обставин перспективи побудови далекосяжних детерміністичних моделей набувають ілюзорних ознак.

Треба розуміти, що «розуміння як процес осягнення смислу на рівні думки не вписується в параметри звичайної пізнавальної процедури, оскільки *не пізнання породжує потребу розуміння*, а навпаки – ***потреба в розумінні призводить до пізнання***. Здебільшого розуміння витлумачується як *спроможність усвідомлювати домінуючий соціокультурний контекст*, а от ***процес розуміння*** асоціюється з ***діяльнісно-комунікативною складовою такого усвідомлення***. Під цим кутом зору розуміння створює смисли, котрі не лише розуміються, а й продукуються в процесі здійснення відповідної діяльності та комунікації. Бенедетто Кроче наполягав, що історичне оповідання за своєю природою є філософським, оскільки являє собою таке сучасне, яке, *інтерпретуючи* минуле, певною мірою ***творює*** як його, так і сучасність» [3, с. 808].

Власне, розуміння як процес створення, генерування та ієрархізації смислів є наслідком не жорсткої гносеологічної та когнітивної детермінованості, а саме свободи волі, яка завжди передбачає певний «інтерпретативний діапазон» у межах конвенційно погоджених норм переконливої аргументації. А коли йдеться про десятки й сотні детермінативних контекстів, то потреба в інтерпретації є не просто бажаною, а й безальтернативною. В таких випадках інтрига зберігається лише щодо аргументаційних підходів – точніше кажучи, щодо їхньої переконливості, релевантності. Це стосується практично всіх сфер наукового знання, а історичного сегменту науки зокрема й насамперед.

У середовищі провідних вітчизняних дослідників у галузі соціальної філософії та філософії історії сформувався консенсус із приводу того, що, «кожна історична епоха характеризується оригінальним способом накопичення і систематизації знань. В античні часи нарощування знань здійснювалося засобом порівняння різних

сутностей (епоха пропорційності), в Середні віки – шляхом допитування» (епоха єдиного знання), в Новий час – у спосіб впізнавання (епоха відповідності), в Новітній час – методом побудови цілісної системи знань, об'єднаної з почуттєвим сприйняттям дійсності (епоха індивідуалізації)» [3, с. 786].

Не викликає сумніву, що аналіз викликів на адресу перспектив побудови універсалістських моделей історичного детермінізму виявиться неприйнятно неповним у разі ігнорування фактора ролі особистості в історії. Значна частина дослідників не вважають опцію ролі особистості в історії самодостатньою та інструментально суверенною, позиціонуючи її частковим випадком уже розглянутого вище чинника свободи волі. До певної міри такий інтерпретативний підхід має рацію, бо кожен прикладний кейс ролі особистості в історії постає апостеріорним утіленням свободи волі й навпаки – за відсутності свободи волі (точніше, в разі не активування цієї опції) вести предметну розмову про роль особистості в історії апріорі недоречно, безпідставно.

Проте, треба враховувати й іншу очевидність, а саме: не кожен факт свободи волі втілюється у феномені про роль особистості в історії – іншими словами, роль особистості в історії постає віддзеркаленням не просто свободи волі як вродженої можливості людини і людства: особистісна детермінанта історичного процесу є якісно найвищим, найбільш виразним і екстремальним утіленням свободи волі. З огляду на таку особливість роль особистості в історії заслуговує на статус окремішнього, суверенного категоріального кластері внутрішньої логіки й закономірностей історичної каузальності.

Навіть ті дослідницькі підходи, які всіляко применшують значення особистісного фактора в історії, не наважуються заперечувати, що історія, невід'ємною складовою якої є Сократ, Олександр Македонський, Талейран та Наполеон Бонапарт, – це якісно інша історія, ніж уявні

історичні альтернативи, в яких зазначені історичні персоналії були б відсутніми. Не виключено, що за відсутності цих та десятків інших персоналій такого явища, як історія в її узвичаєному розумінні, взагалі не існувало б. Натомість ми мали б справу якраз із тією версією історичної подійності та процесуальності, яка максимально вписується в логіку жорсткої детерміністської причинності й послідовності.

Чому саме так, а не інакше? Тому, що особистості створюють на історичну динаміку ключовий детермінативний вплив за кількома напрямками. Передовсім вони прискорюють формування того, що в синергетичній теорії позначається терміном *точки біфуркації* – тобто специфічні «вікна можливостей», коли ледве не з однаковою вірогідністю можливе розгортання подій і тенденцій за найрізноманітнішими, логічно антагоністичними та несумісними сценаріями, кожен з яких принципово заперечує можливість іншого. Сам факт такої феномену є своєрідним вироком на адресу історичної детермінованості (принаймні, її жорстким формам), оскільки детермінованість – це завжди алгоритмічна заданість, а можливість розгортання подій і тенденцій за найрізноманітнішими сценаріями – це дещо діаметрально протилежне детермінованості.

Ще один істотний детермінативний вплив особистостей на історію пов'язаний із тим, що саме вони схиляють шальки терезів на користь тих чи інших історичних альтернатив (чи пак – просто можливостей) у періоди точок біфуркації. Як казав Рейнгарт Козеллек, у таких випадках Бог не підкидає монетку, а покладається на пріоритети й преференції особистостей – тих, хто заслуговує на довіру Господа найбільше [2]. Іншими словами, історія – це не що інше, як ієрархія пріоритетів певних особистостей: вона об'єктивна, закономірна, логічно несуперечлива та каузальна настільки, наскільки це потрібно навіть не спільному вектору свободи волі сукупного людства, а особистостям, які є або

квінтесенцією цієї свободи волі, або чия свобода волі істотно перевищує сумарні показники свободи волі країн і народів.

Ці аспекти переконливо проілюстрували Сем Харріс та Юрій Нізовцев [6, 7]. Та найбільш виразно й поліаспектно проблематика свободи волі в історії, свободи вибору й відповідальності за цей вибір була змальована Еріхом Фроммом у його вже хрестоматійній книзі «Втеча від свободи» [5]. Автор аргументовано довів, що прагнення до свободи лежить в основі західного соціокультурного кластера з часів гуманізму й протестантизму епохи Відродження, які започаткували боротьбу за індивідуалізм та самовизначення.

Втім, у цієї «медалі» є зворотний бік: свобода часто змушує людей почуватися розгубленими, ізольованими й безпорадними, що призводить до захисних реакцій у формах авторитаризму, конформізму та готовності прийняти настанови того, що Габріель Тард та Серж Московічі позначали терміном «натовп». Саме така психологічна та фрустраційна специфіка з усією необхідністю й закономірністю призвела до появи спочатку авторитаризму, а згодом і нацизму та фашизму. Чи не найбільш виразно внутрішню логіку наведеного причинно-наслідкового зв'язку висвітлили Ханна Арендт та Ен Еплбаум у ґрунтовній праці «Основи тоталітаризму» [4].

Іншими словами, роль особистості в історії постає своєрідним імпаکت-фактором, який істотно прискорює і генералізує будь-які процеси і тенденції в історії людства – в діапазоні від піонерського прометеїзму креативних ідей та інновацій й до найбільш згубних для перспектив виживання людства соціальних експериментів і практик. Зазначена особливість не може не привертати до даного аспекту прискіпливу увагу дослідницького середовища, а той факт, що за станом на сьогодні така увага є вочевидь недостатньою, засвідчує дослідницьку,

інтерпретаційну та пропозиційну розгубленість, котра превалює у фаховому середовищі щодо цього амбівалентного кейсу.

Між іншим, саме особистісний фактор лежить в основі того, що англійською позначається терміном «what if history» (тобто альтернативної історії). Це – найбільш рефлексійно й інтелектуально насичена складова загальної теорії історії. Її апіорний недолік, котрий водночас парадоксальним чином наділений ознаками стратегічної переваги, пов'язаний з формулюванням не так переконливих відповідей на запитання, як самих **запитань, на які не існує верифікованих відповідей**. Наприклад, що було б, якби Римської імперії не існувало? Як розгорталася б глобальна історія людства, якби Римська імперія продовжила існувати? Якою була б історія людства, якби турки не захопили Константинополь 29 травня 1453 року?

У чому полягає цінність (а відтак – і праксеологічна потреба) подібних запитання, кількість яких, між іншим, може обчислюватися тисячами? Насамперед це розкішна можливість інтелектуальної гімнастики, коли опція рефлексії і герменевтики не скута практично жодними обмеженнями. Така специфічна особливість перетворює альтернативну історію на елітарне дослідницьке середовище. Щоправда, елітарність середовища не гарантує симетрично елітарних інтелектуальних продуктів: часто вони є аргументаційно сумнівними й відверто маргінальними.

Другим за значущістю фактором праксеологічної потреби альтернативної історії загалом і запитань, сформульованих в її межах зокрема, є аспект спростування жорсткого лінійного детермінізму в історії людства. За великим рахунком, саме на цьому наполягав ще століття тому Альфред Вебер, який «запропонував вести мову про історичну причинність у термінах *вірогідності* та *шансів*. Його теорія аналітичної причинності стверджувала, що чим більшою кількістю

передумов ми володіємо, тим достовірніше можемо конструювати (реконструювати) події та явища» [3, с. 811].

Крізь призму концептуального підходу альтернативної історії доводиться констатувати, що навіть досягнення запропонованого Альфредом Вебером «м'якого рівня категоричності історичного детермінізму» у формі вірогідності та шансів є не надто реалістичним, оскільки на практиці рельєф вірогіднісних альтернатив має надто неоднорідні ознаки, щоб будь-яка версія вірогідності та шансів набула аргументаційно бездоганних і верифікаційно доведених ознак.

Повертаючись до історичного феномену Римської імперії, варто зазначити, що на початковій стадії заселення проторимлянами територій, які згодом почали асоціюватися з Римом та Римською імперією, існувало близько десяти критичних моментів (точок бифуркації), які з неймовірною легкістю могли перекреслити вже стереотипізовану історію. Приміром, достеменно відомо, що місце на Апенінському півострові, в якому човнам із проторимлянами вдалося зупинитися, було аж ніяк не першим у переліку спроб. Це означає, що всі попередні спроби були невдалими, а успіх останньої спроби буквально висів на волосині неоднозначності багатьох «за» та «проти».

Навіть коли проторимляни обжилися на узбережжі, почали повзучу експансію вглиб Апеннін і заснували Рим, ніщо не натякало на виникнення через три сотні років найбільшої на той час імперії світу. Чому не натякало? Та тому, що кожен крок експансії Риму узгоджувався з етрусками, які безроздільно панували на Апеннінах. Між іншим, дозвіл на будівництво Риму був обумовлений етрусками фактичним управлінням цим містом етрусським царем, який справді керував Римом упродовж тривалого часу – аж поки римляни не скористалися міжусобицями в середовищі етрусських еліт. Тобто якби в ті часи хтось запропонував суспільній свідомості Апеннін коректну, історично

достовірну з позицій нашої сучасності версію подальшої величі Риму, то практично ніхто в це не повірив би. Зрештою, сьогодні з аналогічною категоричністю масова свідомість вважає безплідними фантазіями твердження про те, що в перше століття існування Риму його подальше блискуче історичне еволюціонування коливалося в межах 3–5% вірогідності.

Воістину ми всі – мимовільні заручники стереотипів, бо навіть автоматизми сприйняття історичної дійсності та варіативності спеціалізованою свідомістю лише незначною мірою відрізняються від упереджень і марновірства масової свідомості. Тут важко втриматися від формулювання чергового запитання: що зробило можливим подальше домінування Риму попри мізерні початкові 3–5% такої вірогідності? Можна не сумніватися в існуванні багатьох факторів, які призвели до безпрецедентної експансії Риму, однак із ще більшою достовірністю можна стверджувати, що основним чинником успіху був саме особистісний фактор: зниження якісного рівня особистісного фактора етрусків та підвищення якісного рівня особистісного фактора римлян призвело спочатку до вигнання етрусського царя з римського престолу, а згодом і до підпорядкування всіх Апеннін.

А от уже на цій стадії програми вірогіднісних симуляцій на основі штучного інтелекту дають Риму 25–30% шансів на статус імперії, володіння якої простягатимуться від Британії на півночі до витоків Нілу на південному сході. Вірогідність 25–30% – це вочевидь не 100%, але й не 3–5%. У кожному разі й на кожному витку історичної спіралі значення особистісного фактора було не просто істотним, а вочевидь визначальним – таким, що перевищувало сукупну дію десятків інших факторів.

Наступний концептуальний підсумок не менш істотний у світоглядному та теоретико-методологічному сенсі: в історії людства не

існувало жодної країни, імперії, культури і цивілізації, шанси на виживання якої на певному етапі її становлення не були мізерними, а подальше виживання якої не вважалось її сучасниками справжнім дивом, божественним провидінням і подарунком долі. Стверджувати за таких обставин про якусь «лінійну детермінованість історії» чи про її «наперед заданість» не лише непереконливо, а й іронічно та гротескно. Таким твердженням вочевидь бракує аргументаційної переконливості, за відсутності якої констатувати наявність наукової складової не доводиться.

Одним із найбільш дражливих кейсів у середовищі фахівців з альтернативної історії є так звана «інтрига Сократа», а саме: якою була б інтелектуальна історія людства, якби Сократ не провокував суд над ним і фактично добровільно не пішов на плаху? Абсолютна більшість дослідників солідаризується з приводу висновку, що зі смертю Сократа людство втратило величезний інтелектуальний потенціал, який було до снаги розкрити (принаймні на той час) лише Сократу. Воістину роль цієї особистості в інтелектуальній і загальній історії людства неможливо переоцінити – не випадково

Її Величність Історія оплакує лише Сократа, не залишивши жодного спомину про хоча б кого-небудь із тих, хто засудив Сократа до страти, хоча під час судового засідання ці «хто-небудь» були нібито доволі переконливими: вони, здавалося б, цілком аргументовано довели «соціопатичну небезпеку Сократа», його «цинізм», «зневагу до демократії» й т. п. Але, як бачимо, на трансісторичному рівні, на рівні інваріантних значень уся ця формалістична «правильність» недоособистостей не має жодного значення; більше того: **саме така демонстративна «правильність» де-факто виявляється соціопатичною – в тому сенсі, що вона не лише не нарощує сукупний життєдіяльнісний потенціал суспільства зокрема й**

людства загалом, а й фатально знижує його, редукуючи його до примітивних форм, когерентних тому печерному статусу, з якого Сократу та подібним йому особистостям свого часу вдалося витягти людство з печер.

У цьому контексті страшно навіть припустити, якою була б інтелектуальна й загальна історія людства за умови, що Сократа взагалі не існувало б. Чи з'явилася б Афінська школа філософії? Чи розкрився б світоглядний потенціал Платона, Аристотеля та їхніх учнів? Власне, чи існували б сьогодні такі явища, як рефлексія, інтерпретація, аргументація, дискурс? І на яку антиутопічну версію було б схоже суспільство в разі відсутності всіх цих уже фундаментальних цивілізаційних маркерів? Воістину Блез Паскаль мав рацію, коли з притиском наполягав: **бережіть особистостей, бо саме вони є тим Прометеївським вогнем, який забезпечив спочатку елементарне виживання, згодом – вихід людства із печер, а ще невдовзі – еволюційне становлення за висхідною, елеваціоністською моделлю розвитку.**

Продовжуючи інтригу логіки історичної спадкоємності, слід зазначити, що особистісний розвиток Олександра Македонського (до слова, чи не найбільш яскравої особистості в історії людства) зазнав безпрецедентного впливу Аристотеля, який кілька років виконував функції учителя й наставника майбутнього полководця. Власне, Олександр Македонський сам неодноразово визнавав, що якби не Аристотель, то межею його амбіцій було б розплутування клубків інтриг та протистояння іншим полісам: саме Аристотель навів Олександрю ідею культурно-цивілізаційного екуменізму, для втілення якого на практиці потрібне об'єднання людства – і якщо найбільш реалістичним засобом досягнення мети культурно-цивілізаційного екуменізму є війна з Персією і навіть усім світом, то нехай буде війна!

Висновки. Нам випало жити в епоху тектонічних зрушень у напрямі від констатаційного до інтерпретативного підходу в сфері історичного знання. В межах цих докорінних змін пріоритетного значення набуває філософська рефлексія історичної каузальності. Такий перегляд інструментальних пріоритетів є об'єктивним і закономірним наслідком того, що покладання на побудову алгоритмів лінійного детермінізму виявилися безпідставними й ілюзійними: насправді ж адекватне мислення та інтерпретування історичної причинності відбувається переважно в термінах вірогідності та шансів.

Коректний підхід до історичної процесуальності передбачає її тлумачення у вигляді сукупності системних опцій і суб'єктних передумов: але якщо системні можливості обчислити й передбачити можна з високою вірогідністю, то суб'єктні підлягають передбаченню значно меншою мірою і потребують не так математичного, як рефлексійного інструментарію. До переліку основних предметних кейсів, для оперування якими залучення філософської рефлексії є вкрай доцільним, слід віднести насамперед фактор свободи волі як історичну детермінанту, роль особистості в історії та варіативність альтернативної історії.

Література:

1. Арендт, Х. (2002). *Між минулим і майбутнім*; пер. з англ. В. Черняк. Київ: Дух і літера.
2. Козеллек, Р. (2005). *Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу*. Пер. з нім. К.: «Дух і літера».
3. Самчук, З. Ф. (2009). *Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору*: [моногр.]: у 2 т. Д.: АРТ-ПРЕС. Т. 1.

4. Arendt, H., Applebaum, A. (2024). *The Origins of Totalitarianism*. Mariner Books Classics.

5. Fromm, E. (2013). *Escape from Freedom*. Open Road Media.

6. Harris, S. (2012). *Free Will*. Free Press.

7. Nizovtsev, Y. (2022). *What forces manifest personality in history?*

Learn more.

References:

1. Arendt, X. (2002). Mizh mynulym i maybutnim [Between the past and the future]; per. z anhl. V. Chernyak. Kyiv : Dukh i litera. [in Ukrainian].

2. Kozellek, R. (2005). Mynule maybutnye. Pro semantyku istorychnoho chasu. [Past Future. On the Semantics of Historical Time] Per. z nim. K.: «Dukh i litera». [in Ukrainian].

3. Samchuk, Z. F. (2009). Svitohlyadni osnovy sotsial'no-filosofs'koho doslidzhennya ideolohiyi: problema kryteriyiv ta prioritetiv vyboru [Worldview foundations of socio-philosophical research of ideology: the problem of criteria and priorities of choice]: [monohr.]: u 2 t. D.: ART-PRES. T. 1. [in Ukrainian].

4. Arendt, H., Applebaum, A. (2024). *The Origins of Totalitarianism*. Mariner Books Classics. [in English].

5. Fromm, E. (2013). *Escape from Freedom*. Open Road Media. [in English].

6. Harris, S. (2012). *Free Will*. Free Press. [in English].

7. Nizovtsev, Y. (2022). *What forces manifest personality in history?*

Learn more. [in English].

Citation: Oleg Karlov (2024). THE LOGIC OF HISTORICAL CAUSALITY: IS PHILOSOPHICAL REFLECTION NECESSARY?. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(61). doi: 10.26886/2520-7474.3(61)2024.2

Copyright Oleg Karlov ©. 2024. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

